FEDERICA CUGNO

# LEGĂTURI ÎNTRE *ATLANTE LINGUISTICO ITALIANO* ŞI *ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN*

*Cum staţi cu Atlasul lingvistic al Italiei? Aşteptăm apariţia lui, ca să începem şi noi cu al României.* Acestea sunt cuvintele cu care Sextil Puşcariu i se adresa lui Matteo Bartoli într-o scrisoare datată 25 octombrie 1925, găsită, împreună cu o alta din 1 decembrie 1925, printre documentele din Fondul Bartoli aflat în păstrare la biblioteca Facultăţii de Litere din Torino. Lingvistul român se informează, printre altele, cu privire la starea ALI, al cărui plan general fusese deja prezentat în luna octombrie a anului 1924 şi, în acelaşi timp, îşi exprimă intenţia de a începe lucrul la o lucrare similară pentru limba română, ale cărei prime volume, spre deosebire de M. Bartoli, a apucat să le vadă tipărite. Schimbul de scrisori dintre cei doi eminenţi lingvişti care au trăit „călare pe două veacuri" sunt mărturia tangibilă a unei prietenii încolţite în acel climat de participare la activitatea culturală europeană specific perioadei interbelice, care le-a prilejuit diferite întâlniri şi le-a dat ocazia să frecventeze, chiar dacă în ani diferiţi, aceiaşi maeştri, printre care pe W. Meyer-Lübke la Viena, iar la Paris pe Gaston Paris şi pe Antoine Thomas.

După cum aminteşte S. Puşcariu în cartea sa de memorii *Călare pe două veacuri* (Puşcariu 1968), întâlnirea dintre cei doi tineri apropiaţi ca vârstă – Matteo Bartoli era născut în 1873, iar lingvistul român în 1877 – a avut loc la Sibiu, în 1901, unde Bartoli se găsea concentrat cu un regiment al armatei austro-ungare, în care fusese înrolat ca italian din Istria, mai precis din Albona, aflată în acele vremuri în Imperiu. În acea perioadă, învăţatul italian era angajat al bibliotecii palatine din Viena şi se dedica întru totul studiilor sale de limbă dalmată, în care se afundase după ce a avut ocazia de a-l chestiona pe ultimul vorbitor al acesteia. După cum scrie Sextil Puşcariu, „de la întâia întâlnire cu el, am rămas în contact neîntrerupt prin scrierile noastre, pe care ni le trimiteam regulat", iar în decursul anilor nu au lipsit nici întâlnirile în persoană:

> „Pe cât ne-a fost posibil, ne şi întâlneam din timp în timp şi după ce părăsise Viena şi se stabilise la Strasbourg ca lector de italieneşte. [...] Mai târziu ajunse profesor la Universitatea din Turin. Acolo era înconjurat totdeauna de studenţi români. Verile le petrecea la Quinto, încântătoarea staţiune balneară la malul mării în apropiere de Genova. Acolo l-am vizitat, precum m-a cercetat şi el la Cluj, unde a fost numit *doctor honoris causa*. [...] Pe la congrese de lingvişti, la şedinţele unei comisii de bibliografi şi la comisiunea de zece a lingviştilor internaţionali din care făceam amândoi parte ne întâlneam adesea şi în anii din urmă şi ne bucuram să fim împreună câteva zile la Paris, la Haga, la Copenhaga sau în alte oraşe europene" (Puşcariu 1968, p. 246–247).

Prieteniei dintre cei doi i se adăugă, după cum bine se ştie, colaborarea ştiinţifică, fondată pe interesul împărtăşit pentru dialectologie şi pentru graiurile istroro-

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

mâne. Bartoli a colaborat la *Studiile istroromâne* (Puşcariu 1906, 1926, 1929), în care *Listele* lui, cuprinse în cel de-al treilea volum al lucrării, sunt descrise de Sextil Puşcariu în cuvinte măgulitoare (*Prefaţă* la Puşcariu 1929):

> „Partea cea mai importantă a acestui volum rămân «Listele» lui Bartoli, care ne dau o imagine amplă asupra răspândirii celor mai multe cuvinte vechi în satele cu grai românesc din Istria. Chiar şi «notele» la textele publicate în volumul I al acestor Studii n-ar fi atât de bogate fără contribuţiile preţioase ale învăţatului italian, care şi-a luat şi sarcina să revadă corecturile acestui volum, propunându-mi unele modificări şi completări importante. [...] Bogat material cules în repeţitele sale anchete în sate istroromâne, prelucrat în parte, şi cuprins în 25 de caiete, mi-a pus Bartoli la dispoziţie în anul 1920, spre a-l utiliza în aceste Studii istroromâne".

În ceea ce-l priveşte pe M. Bartoli, întrucât nu ne-au parvenit de la acesta documente cu aceeaşi însemnătate pe care o au cele două scrisori deja amintite, atenţia şi admiraţia pentru producţia ştiinţifică a colegului român pot fi deduse din minuţioasele adnotări făcute de acesta pe un exemplar al dicționarului etimologic al lui Sextil Puşcariu (EWRS) găsit la Torino, culese, reconstituite şi interpretate de Giuseppe Piccillo şi Teresa Ferro în trei numere din SCL (Piccillo–Ferro 1985, 1986, 1987). Mai mult chiar, ca semn al continuităţii legăturii dintre cei doi lingvişti, amintim că în *tabula gratulatoria* a volumului lui S. Puşcariu *Études de linguistique roumaine* (Puşcariu 1937) sunt menţionaţi, pe lângă Matteo Bartoli, toţi ceilalţi membri ai Comitetului ştiinţific al ALI, adică Giulio Bertoni, Ugo Pellis şi Giuseppe Vidossi, precum şi Institutul Atlasului Lingvistic Italian.

Dacă o primă legătură între *Atlasul lingvistic italian* şi *Atlasul lingvistic român* poate fi identificată în prietenia şi raportul de colaborare ştiinţifică dintre cei doi promotori ai acestora, sunt numeroase, după cum e de aşteptat, punctele comune la nivel ştiinţific şi metodologic ale celor două lucrări. Mai întâi, ideea începerii lucrului la cele două lucrări se înfiripă mai mult sau mai puţin în aceeaşi perioadă. În cazul primului atlas lingvistic italian proiectat de italieni (după cum a subliniat Matteo Bartoli polemizând cu autorii elveţieni ai *Atlasului italo-elveţian*), aceasta datează din anii imediat premergători izbucnirii Primului Război Mondial, pe când ideea *Atlasului lingvistic român* a fost lansată de S. Puşcariu din 1919, de îndată ce Transilvania a fost eliberată de dominaţia străină şi odată cu fondarea *Muzeului Limbii Române*. Cu toate acestea, lucrările la ALI au început mai devreme, în 1924, şi, prin urmare, după cum afirma S. Puşcariu în prezentarea la ALR I, lucrarea românească, mai nouă cu câţiva ani, a putut să profite de experienţa deja câştigată în Italia:

> „Foarte mult am profitat şi din experienţa celor ce pregătesc al doilea atlas lingvistic italian. Dl. M. Bartoli, cu care am stat de la începuturi în legătură, la Cluj şi la Torino, a avut bunăvoinţa să ne pună la dispoziţie o copie a chestionarului său, iar dnii Ugo Pellis şi G. Vidossi să ne dea nepreţuite informaţii asupra lucrării lor în curs".

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

Sub aspect teoretic şi metodologic, ambele proiecte apar indisolubil legate, la fel ca şi *Atlasul italo-elveţian* deja existent al lui Karl Jaberg şi Jakob Jud, de receptarea extraordinară a primei lucrări ştiinţifice de acest fel, anume *Atlasul lingvistic al Franţei* al lui J. Gilliéron, cu care atât ALI, cât şi ALR împărtăşesc cele patru principii fundamentale: ancheta directă pe teren, anchetatorul unic, transcrierea fonetică impresionistă şi publicarea integrală a materialelor culese. Acestor indicaţii metodologice de bază li se adăugară ulterior, în ambele lucrări, noutăţi relevante legate de aspectele fundamentale ale anchetei lingvistice, privitoare mai cu seamă la structura chestionarului şi la alegerea localităţilor de anchetat.

Atât ALI, cât şi ALR prezintă un chestionar considerabil mai bogat şi mai sistematic decât cel elaborat de J. Gilliéron. Pe baza unui nucleu iniţiat conceput de Matteo Bartoli, ulterior restructurat şi lărgit de învăţatul şi primul anchetator Ugo Pellis, chestionarul ALI cuprindea la început un număr de peste 7 000 de întrebări directe şi indirecte, împărţite în Partea generală, compusă din 3 630 de chestiuni privitoare la lexicul de bază cunoscut de cea mai mare parte a vorbitorilor, şi în Partea specială, care cuprinde 3 324 de chestiuni privitoare la concepte sau noţiuni mai restrânse. În cazul ALR, chestionarul alcătuit de Sever Pop pentru ancheta normală consta din cca 2 200 de întrebări privitoare la noţiunile mai cunoscute, în timp ce chestionarul pus la punct de Emil Petrovici este alcătuit din cca 4 800 de întrebări privitoare la concepte specializate. După ipoteza teoretică ilustrată de formula *Wörter und Sachen*, care vede în corelarea apriorică dintre denumire şi referentul-obiect condiţia pentru înţelegerea exactă a faptului etnolingvistic, chestionarul ALI a fost completat cu o impunătoare colecţie de imagini, care cuprinde aproximativ 2 500 de ilustraţii şi fotografii, gândită de M. Bartoli şi creată de Ugo Pellis în scopul de a face deopotrivă posibilă, pe lângă ancheta strict lingvistică, pe cea etnolingvistică. Într-un mod similar, în cadrul ALR E. Petrovici a preluat sarcina de a desfăşura anchete speciale dedicate culegerii de material etnografic şi etnolingvistic.

Cu privire la alegerea punctelor de anchetă, ambele atlase se disting prin densitatea reţelei, atât faţă de *Atlas Linguistique de la France*, cât şi faţă de AIS. În cazul ALI, cele 947 de localităţi anchetate nu au fost alese pe baza unui criteriu strict topografic (astfel încât distanţa dintre două puncte să nu fie mai mare de 30 km, dar nici mai mică de 15), ci mai cu seamă pe baza unei clasificări precise a comunităţilor de vorbitori în 3 categorii, astfel încât imaginea rezultată să redea proporţia corectă între centrele culturale mari, mijlocii şi mici şi să ilustreze importanţa şi direcţia curentelor inovatoare care străbat complexul teritoriu dialectal italian. Faţă de ALI, în care sunt anchetate şi numeroase oraşe alese pentru rolul fundamental pe care acestea îl au în dinamica lingvistică a ţării, cele 301 de localităţi alese de Pop şi cele 85 anchetate de Petrovici se disting prin caracterul lor exclusiv rural, ceea ce răspunde unei voinţe precise de a culege mărturii lingvistice neinfluenţate de limba literară, care este, oricum, reprezentată de răspunsurile a trei oameni de litere din cele trei provincii istorice româneşti (Transilvania, Muntenia şi

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

Moldova). În ambele lucrări regăsim o inovaţie reprezentată de introducerea unui număr de puncte aloglote. Astfel, în ALI sunt reprezentate 11 din cele 12 minorităţi lingvistice protejate în prezent de legea italiană (Legea nr. 482 din 1999), după cum urmează: sloveni, croaţi, albanezi, germani, greci, catalani, ladini, provensali, francoprovensali, sarzi şi friulani, deopotrivă cu istroromânii din localităţile istriote Şuşnieviţa, Bârda şi Jeiăni şi cu vorbitorii graiului ţigănesc din Giulianova în Abruzzo. Tot aşa, mai cu seamă în ALR II sunt înregistrate date lingvistice culese în 12 comunităţi aloglote, care reprezintă vorbirea ungurilor, rutenilor, sârbo-croaţilor, bulgarilor, saşilor şi a ţiganilor.

În desfăşurarea anchetelor, putem spune că în cazul ALI, cele 1 009 anchete pe teren corespunzătoare celor 947 de puncte cartografiate au fost efectuate în două campanii succesive: prima, începută în octombrie 1925, a fost făcută integral de Ugo Pellis şi s-a încheiat în 1942, ca urmare a morţii anchetatorului survenite în 1943; cea de-a doua, întrucât principiul anchetatorului unic fusese deja depăşit, a fost efectuată între 1953 şi 1965 cu concursul a şase anchetatori: Raffaele Giacomelli, Corrado Grassi, Giorgio Piccitto, Giovanni Tropea, Temistocle Franceschi, Michele Melillo. Dincolo de moartea lui Ugo Pellis şi de întreruperea provocată de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, trebuie să amintim că previziunile lui M. Bartoli cu privire la timpul necesar încheierii anchetei – şase ani – s-au dovedit în scurtă vreme mult prea optimiste, atât din cauza numărului mare de localităţi de anchetat, cât şi datorită mărimii chestionarului şi, deopotrivă, mai ales, dificultăţilor inerente anchetei înseşi, de la identificarea informatorilor la complicatele şi dificilele deplasări de la un punct de anchetă la altul. Acest lucru a fost observat şi de S. Puşcariu care, tot în cartea sa de memorii, afirmă: „el [= Matteo Bartoli] concepu un atlas lingvistic italian condus de el şi plănuit în proporţii atât de monumentale, încât o viaţă de om nu a ajuns să-l ducă la îndeplinire” [Puşcariu 1968, p. 247]. În aceste condiţii, decizia lingvistului român de a alege pentru ALR o altă cale s-a dovedit mai potrivită: cele două campanii de anchete să fie desfăşurate în paralel de către doi anchetatori diferiţi, cu chestionare şi cu puncte de anchetă diferite. În acest fel, numărul mare de chestiuni nu a constituit o piedică în calea încheierii culegerii materialului în termene rezonabile: acestea au durat 7 ani, din 1929 până în 1936. Luând în considerare perioada în care a lucrat Ugo Pellis, cea mai mare parte a materialelor culese de acesta pentru ALI poate fi considerată contemporană cu datele lingvistice culese pentru ALR, iar în cazul anchetelor efectuate la istroromâni se ştie chiar că Ugo Pellis şi Sever Pop au lucrat împreună. Mărturie stau agendele de buzunar în care U. Pellis nota cu deosebită atenţie evenimentele cele mai însemnate ale fiecărei zile. În ziua de 30 septembrie 1933, într-o sâmbătă, pe când se afla la Trieste, acesta însemnează: „Dimineaţa, în timp ce eu pregăteam planul pentru anchetele în Italia centrală, sosesc soţii Pop pentru anchete româneşti în Istria (Jeiăni). Stau cu ei până la plecare. Fac şi eu pregătirile pentru a pleca la Şuşnieviţa”. Ugo Pellis a avut astfel ocazia să efectueze ancheta din Jeiăni (în 7 şi 8 octombrie 1933), întru-

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

cât la Şuşnieviţa fusese deja în iunie 1926, iar pe cea din Bărdo urma să o facă în septembrie 1935. Tot cu această ocazie a făcut şi câteva fotografii, printre care unele unde apar S. Pop şi soţia în cursul anchetei pentru ALR la Jeiăni şi Şuşnieviţa. Cei doi anchetatori s-au mai întâlnit ulterior, iar întâlnirile lor au constituit tot atâtea ocazii pentru a se confrunta şi pentru a discuta lucrul la cele două atlase. Tot din însemnările lui U. Pellis putem citi despre o vizită a lui S. Pop din perioada în care anchetatorul italian se afla pe teren în Toscana: „Chiusi (Chianciano), joi, 5 mai 1938: primesc corespondenţa de la Torino şi o vedere de la Pop care mă anunţă de sosirea lui la Chianciano duminică. Vineri, 6 mai: telefonez lui Pop. Duminică, 8 mai: dimineaţă merg la Chiusi după Pop, care rămâne oaspetele nostru toată ziua. Ne repetă peripeţiile sale şi fazele conflictului cu Puşcariu. A fost la Milano şi la Pavia [...]. Discutăm puţin pe marginea ALR".

Eşantionul de vorbitori anchetaţi pentru ALI se apropie, prin mai marea uniformitate a trăsăturilor sociolingvistice a informatorilor, anume: sex, vârstă, grad de şcolarizare şi ocupaţie, de cel al ALR II, întrucât pentru ALR I au fost anchetaţi mai cu seamă ţărani bărbaţi analfabeţi. Cu privire la metoda de anchetă pe teren, putem aminti că, în timp ce U. Pellis, la fel ca şi S. Pop, pentru a salva unitatea anchetei, a preferat un informator unic şi doar în cazuri excepţionale a recurs la alte surse riguros indicate, anchetatorii ce au urmat au avut mai mulţi informatori cu trăsături sociolingvistice diferite.

Începând din anii '40 ai secolului trecut, cele două lucrări au urmat drumuri diferite, căci, dacă din ALR au fost publicate între 1938 şi 1942 cele două volume ale ALR I şi ALR II împreună cu inovatoarele volume din *Micul atlas*, iar, ulterior, volumele din seria nouă, în cazul ALI publicarea materialului a trebuit să aştepte până în 1995, iar lucrarea, ajunsă la volumul al VIII-lea, se află încă în curs de publicare. În ciuda diferenţei în timp, hărţile celor două atlase sunt suficient de asemănătoare, chiar şi sub aspect editorial, datorită publicării materialului după criterii onomasiologice, începând cu corpul omenesc şi afecţiunile lui. În ALI hărţile sunt distribuite pe câte două pagini în iuxtă: cea din partea stângă reprezintă jumătatea de nord a Italiei, în timp ce pe cea din dreapta se află jumătatea de sud şi Sardinia. În cazul fiecărui chestiuni, în legenda situată în partea stângă-sus se indică eventualele trimiteri la celelalte atlase ale limbilor romanice şi se dă integral întrebarea din chestionar pusă pentru a obţine formele consemnate pe hartă. În cele din urmă, numeroase hărţi, ca şi în ALR II, cuprind sub formă de înşiruire formele dialectale corespunzătoare chestiunilor complementare legate de chestiunea principală care dă titlul hărţii.

Dacă ne oprim asupra materialului lingvistic ilustrat de cele două lucrări, dincolo de importanţa documentării anchetelor desfăşurate de ALI în localităţile istriote Şuşnieviţa, Bărdo şi Jeiăni, care constituie încă o mărturie a acestor graiuri, este în afara oricărei îndoieli faptul că o consultare complementară a celor două atlase

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

poate constitui un instrument valid pentru delimitarea cu mai mare precizie a unor fenomene corelate şi a unor aspecte ale latinităţii comune, adesea determinante pentru interpretarea compoziţiei fărâmiţate a ţesăturii dialectelor italiene. În încheiere, aş dori să mă opresc asupra unui exemplu de lectură complementară a datelor lingvistice din cele două atlase, pornind de la harta nr. 10 CREIER din ALI. În acest caz, după cum se observă din consultarea legendei, răspunsurile în dialect au fost obţinute indirect, cu ajutorul unei ilustraţii şi a întrebării: „În cap este un lucru moale, cum îi spuneţi?”. Din punct de vedere lexical harta arată o deosebită complexitate, întrucât se disting limpede două tipuri lexicale principale. Primul dintre acestea, care este şi cel mai răspândit, poate fi identificat în formele care l-au continuat pe latinescul CEREBELLUM, diminutiv al lui CEREBRUM „creier”, care a dat în toscană şi, prin urmare în italiană, pe *cervello*, în dialectele nord-italiene pe *servel*, în cele centro-meridionale pe *cervellu*, în macrovarianta logudoreză a limbii sarde pe *kerbeddu*, iar în cea campidaneză pe *ʧerbeddu*. După cum aminteşte FEW, avem de-a face cu un derivat atestat din secolul al II-lea d.C. care indică mai cu seamă creierii animalelor şi care s-a răspândit, prin urmare, şi ca termen al lexicului alimentar în toate varietăţile romanice, cu excepţia românei. Se cere făcută observaţia că, în cadrul dialectelor italiene, zona cea mai conservatoare, anume în dialectele din Lucania şi Puglia, se înregistrează încă termeni care îl continuă pe CEREBRUM „creier”, după cum arată răspunsurile [ʧəˈlebbrə] din punctele 827 (Candela) şi 811 (Volturino), aflate în Provincia Foggia, care sunt confirmate şi de datele înregistrate în AIS în alte trei localităţi limitrofe din provinciile Foggia şi Potenza. Dacă ne deplasăm însă înspre regiunile cele mai meridionale ale Italiei, observăm că în Sicilia, în Calabria şi în Salento sunt înregistraţi termeni care continuă un alt cuvânt latinesc, MEDULLA, -AE, care în latină avea înţelesul de „măduvă” şi nu de „creier”; cu atare înţeles, de altminteri, termenul a fost păstrat în toate limbile romanice. La examinarea ariei de răspândire a tipului MEDULLA, rezultă că aceasta coincide cu partea teritoriului italian care a fost supusă contactului direct şi continuu cu limba greacă, atât în epoca Magna Greciei, cât şi în timpul ocupaţiei bizantine. După cum se observă din izoglosa trasată pe hartă, limita nordică a tipului MIDOLLA depăşeşte cu puţin linia Brindisi–Taranto în Salento, pentru a continua apoi în Basilicata meridională de-a lungul graniţei dintre Basilicata şi Campania. Alte atestări apar sporadic până în apropiere de Salerno, în aria în care dominaţia bizantină a fost oprită de înaintarea ducatului de Benevento. Pe baza acestei distribuţii care corespunde celei a altor termeni împrumutaţi direct din greacă, ipoteza cea mai plauzibilă este aceea că trecerea semnificatului de la „măduvă” la „creier” a avut loc ca urmare a influenţei greceşti, mai precis prin calchierea termenului grecesc *μυελός*. De altminteri, această deplasare a semnificatului este atestată chiar din greaca veche, unde *μυελός*, pe lângă semnificatul primar de „măduvă”, îl are şi pe cel secundar de „creier”, devenind unicul termen pentru ambele semnificaţii în toată perioada bi-

BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)

zantină (secolele VI–XV d.C.). Urme ale acestui tratament s-au păstrat în punctele ALI în care se vorbesc varietăţi de greacă, după cum se observă în punctul 969 (Bova), în Calabria, unde se atestă forma *ammelò* şi în punctul 871 (Calimera), în Puglia, unde avem *mialò* (vezi şi harta nr. 3 – MĂDUVA OSULUI). Această ipoteză este sprijinită de situaţia lingvistică ilustrată în harta 13 ALR, reluată în versiune analitică în harta 17 din ALRM. Aici, într-adevăr, localităţile aromâne şi meglenoromâne supuse, după cum se ştie, unei similare influenţe directe şi continue din partea limbii greceşti, atestă, pornind de la latinescul MEDULLA, acelaşi tratament semantic înregistrat în Italia meridională, în timp ce restul graiurilor dacoromâne continuă, după unii învăţaţi, pe latinescul CEREBRUM, iar după alţii pe CEREBELLUM. În primul caz am avea de-a face cu un fenomen de convergenţă, după cum am arătat mai sus, cu unele varietăţi dialectale italiene din aria delimitată de Lucania şi Puglia cunoscute pentru caracterul lor conservator, în timp ce a doua ipoteză ar presupune alinierea graiurilor dacoromâne la grupul alcătuit din majoritatea dialectelor romanice care-l continuă pe derivatul latinescului CEREBRUM.

## ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

ALI = Matteo Bartoli *et alii*, *Atlante linguistico italiano*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, vol. I, 1995şi urm.

ALR I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, de Sever Pop, vol. I. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, Muzeul Limbei Române, Cluj, 1938; vol. II. *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbei Române–Otto Harrassowitz, 1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940

EWRS = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.

Puşcariu 1906 = S. Puşcariu, *Studii istroromâne. Texte*, vol. I, Bucureşti, Cultura Naţională, 1906.

Puşcariu 1926 = S. Puşcariu, *Studii istroromâne în colaborare M. Bartoli, A. Belulovici si A. Byhan. Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, vol. II, Bucureşti, Cultura Naţională, 1926.

Puşcariu 1929 = S. Puşcariu, *Studii istroromâne. Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosare*, vol. III, Bucureşti, Cultura Naţională, 1929.

Puşcariu 1937 = S. Puşcariu, *Études de linguistique roumaine Traduites du roumain a l'occasion du soixantieme anniversaire de l'auteur 4 ianuarie 1937*, Cluj–Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, 1937.

Puşcariu 1968 = S. Puşcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinereţe (1859–1906)*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

Piccillo–Ferro 1985, 1986, 1987 = G. Piccillo, T. Ferro, *Le postille di Matteo Bartoli* ***all'Etymologisches Wörterbuch der Rumänischen Sprache*** *di Sextil Puşcariu*, [I,] în SCL, XXXVI, 1985, nr. 6, p. 521–541; II, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 4, p. 302–319; III, în SCL, XXXVIII, 1987, nr. 4, p. 323–342.

SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 şi urm.

**BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)**

# THE RELATIONSHIPS BETWEEN THE *ITALIAN LINGUISTIC ATLAS* AND *THE ROMANIAN LINGUISTIC ATLAS*
(*Abstract*)

This article deals with the relationships and the scientific collaboration between Sextil Puşcariu and the Italian linguist Matteo Bartoli. In addition to the collaboration in *Studii istroromâne*, the two linguists involved in the development of the linguistic atlas of their respective linguistic domains: the Italian Linguistic Atlas and the Romanian Linguistic Atlas. So this paper illustrates the theoretical and methodological similarities and differences of these two important works, showing with some examples the opportunities offered by a complementary consultation of the two Atlases.

**Cuvinte-cheie:** *geografie lingvistică*, *dialectologie italiană*, *dialectologie română*, *Matteo Bartoli*, *Sextil Puşcariu*, *Sever Pop*.
**Keywords:** *Geolinguistic*, *Italian dialectology*, *Romanian dialectology*, *Matteo Bartoli*, *Sextil Puşcariu*, *Sever Pop*.

*Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano*
*Università degli Studi di Torino*
*Palazzo delle Facoltà Umanistiche*
*Torino, Via Sant'Ottavio, 20–I 10124*
*federica.cugno@unito.it*

**BDD-A13524 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:00 UTC)**